

MARTIN ŠRAJER / 18. 9. 2024

Morgiana

Juraj Herz měl po *Spalovači mrtvol* připravené další tři hororové náměty podle próz Ladislava Fukse (*Myši paní Mooshabrové*, *Nebožtíci na bále* a *Příběh kriminálního rady*). Normalizované vedení zestátněné kinematografie ale ani jeden z nich neschválilo do výroby. Namísto toho Herz realizoval dvě jiné literární adaptace, dekadentní studie rozkladu lidského těla a ducha – psychologické drama *Petrolejové lampy* a goticky-hororovou *Morgianu*.

Druhý uvedený film vznikl podle povídky ruského novoromantika Alexandra Štěpanoviče Grina *Jessie a Morgiana* z roku 1929. Sleduje dvě sestry a rozpad jejich vztahu způsobený chamtivostí, chtíčem a černou magií. Obě dvě, éterickou Kláru i žárlivostí posedlou Viktorii, hraje Iva Janžurová. Atmosférická temná pohádka, s mizanscénou bohatě protkanou symboly, je dnes zejména v zahraničí doceňována jako feministický camp. Díky britské společnosti Second Run je *Morgiana* již delší dobu dostupná na DVD i Blu-ray disku. Nyní ji Národní filmový archiv uvádí znovu do českých kin.

Scénář k *Morgianě* nabídnul Herzovi dramaturg Vladimír Bor, vedoucí jedné z barrandovských tvůrčích skupin. Režiséra látka nezaujala tolik jako Grinův tragický osud. V porevolučním Rusku jeho fantaskní romány nechtěl nikdo vydávat. Žil v bídě a zemřel hlady. Herz si nicméně uvědomoval, že díky Borově záštitě by realizace mohla proběhnout poměrně hladce. Archetypální příběh lásky a nenávisti, dobra nacházejícího se v těsném sousedství zla, se tak nakonec rozhodl pojmout coby stylistické cvičení.

Herzovi se nepozdával zejména závěr povídky a jména sester. Proto Jessie a Morgianu přejmenoval na Kláru a Viktorii. Morgiana sice ve filmu zůstala, ale jde o jméno siamské kočky, z jejíhož pohledu jsou natočeny některé scény (kameraman Jaroslav Kučera pro ně použil širokoúhlé objektivy deformující perspektivu). *Černá kočka* byl

také pracovní název scénáře.

Se zakončením příběhu to bylo komplikovanější. U Grina zlá sestra spáchá sebevraždu a hodná se probere z otravy. Dobro jako ve správné pohádce vítězí nad zlem.

U Herze mělo na konci dojít ke zvratu, jaký známe z mnoha pozdějších amerických mind-game thrillerů: Klára se po probuzení shání po Viktorii, ale ostatní ji ujišťují, že žádnou sestru nemá. Ukazuje se, že protagonistka trpí schizofrenií. Když se o této úpravě dozvěděl ústřední dramaturg Ludvík Toman, hned ji zakázal. Jeho absurdní zdůvodnění spočívalo podle Herze v tom, že schizofrenie je buržoazní nemoc a jako taková do socialistické kinematografie nepatří.

Herzův nerealizovaný záměr potvrzují také slova Ivy Janžurové z rozhovoru s Milenou Nyklovou: „V *Morgianě* mi režisér Herz dával původně vybrat, že mohu hrát buď tu zlou sestru, nebo dobrou. Vybrala jsem si zlou, Morgianu, zlo je přece vždycky dramatičtější, ale v jedné chvíli padlo slovo, že bych mohla hrát obě sestry. Potom se scénář dost měnil. Jednou to měla být jen jedna žena, jejíž osobnost se púlí na zlo a dobro, a ta schizofrenie, tedy rozdvojení, mělo probíhat v jakémsi chorobném snu. V jiné verzi měla Jessie, která se ve filmu jmenuje Klára, následkem nemoci prostě zapomenout, že měla nějakou zlou sestru.“

Přípravné práce na filmu byly zahájeny v květnu 1971, s rozpočtem stanoveným na 4,6 milionu Kčs. V červenci se štáb kvůli exteriérovým záběrům přesunul do Bulharska. Natáčení probíhalo v plné turistické sezóně, mj. v oblíbených přímořských letoviscích Balčik a Zlaté Písky. Tisíce rekreatantů způsobovaly komplikace s ubytováním i stravováním. Herci a tvůrci se kvůli špatné organizaci na bulharské straně museli stěhovat z hotelu do hotelu a ve vyjedených restauracích byli odkázáni na zbytky.

„Natáčelo se třeba až 16 hodin denně, abychom to stihli, herci byli dlouhé hodiny v těžkých kostýmech, nalíčení, potili se, líčidla se jim rozpouštěla po tvářích. Mnohdy mi to připadalo spíš jako trápení, jako když stojíte před žíznivým se sklenici vody a nedáte mu napít. Točili jsme na prašných lesních cestách, protože to bylo pro film potřebné, natáčelo se na strmých úbočích, mnohdy několik desítek metrů nad mořem, opravdu nebezpečných“, vzpomínal na perné bulharské léto Herz v dobovém rozhovoru s Alešem Fuchsem.

Natáčení v Bulharsku krom neochotného bulharského štábu a nespolehlivé techniky podle výrobní zprávy komplikovalo i počasí. Když bylo potřeba slunce, bylo zataženo, a naopak. Navíc došlo k tragické smrti herečky Evy Blažkové. V roli Nely ji nahradila Drahomíra Fialková, která byla v Bulharsku zrovna na dovolené. Potíže pokračovaly po návratu do Československa, kdy řada členů štábu onemocněla v důsledku velkého pracovního vypětí. Od září produkce pokračovala v barrandovských ateliérech. Ani tam práce neprobíhala hladce.

Původně vybraná a vytrénovaná kočka, která měla ztvárnit titulní Morgianu, byla majitelce odcizena. Nepodařilo se najít náhradnici, která by měla stejné vlastnosti a výcvik. „Při natáčení s kočkami byli vždy přítomni majitelé, odborný poradce, ale přes všechna opatření jsme nemohli docílit, aby kočka provedla i nejjednodušší úkoly, jako pití vody z mísy“, můžeme se dočíst v produkčních materiálech. Kvůli neposlušným kočkám došlo ke ztrátě tří filmovacích dnů.

Po celou dobu natáčení byla velkou výzvou realizace scén s oběma sestrami. Herz komplikovaný proces přibližuje ve svých pamětech *Autopsie (pitva režiséra)*:

„Zakryli jsme polovinu dekorace a natočili záběr. Kamera se samozřejmě nesměla ani pohnout, když jsme zakrývali druhou část dekorace a na už exponovaný materiál natáčeli stejný záběr znovu, jenom s druhou sestrou. Analogicky jsme postupovali, když jsme natáčeli, jak jedna sestra pozoruje druhou v zrcadle. Nejprve se muselo zrcadlo zakrýt, natočit všechno kolem, pak se zakrylo pozadí zrcadla a dotočila se sestra v jeho odrazu.“

Přípravě každého záběru předcházelo dlouhé líčení Ivy Janžurové, laděné podle Klimtových secesních obrazů. Vždy podle toho, kterou ze sester zrovna hrála. Secesní jsou i dekorace interiérů s tapetami posetými květinovými motivy. Klára se cítí nejpřirozeněji v zahradě, Viktorie mezi skalami a v neútulných pokojích.

Povahu každé ze sester vystihují i kostýmy Ireny Greifové. Primárně je nicméně odlišnost sester patrná z odstíněného hereckého projevu Ivy Janžurové. Klára mluví vyšším hlasem, pohybuje se zlehka, častěji se usmívá. V řečovém projevu i pohybech Viktorie je oproti tomu víc hrubosti a během filmu se skoro neusměje.

Ke svíravé atmosféře filmu přispívá sugestivní orchestrální hudba Luboše Fišera a expresionistická kamera Jaroslava Kučery, díky které bývá *Morgiana* označována za poslední film nové vlny. Kučera založil vizuální dynamiku obrazu na kontrastu černé a bílé, čímž zároveň podtrhnul ústřední motiv duality.

Viktorie je nezdravě pobledlá, ale obléká se výhradně do upjatých šatů tmavých a chladných barev. Stejně nevlídný je zámek na skalnatých útesech, kde žije jen s kočkou Morgianou a vystrašeným služebnictvem. Mladší, pohlednější a naivnější Klára je mezi lidmi naopak oblíbená. Halí se do světlých a zářivých barev. Její vitalitu zvýrazňují i květiny, kterými se stále obklopuje. Zpřítomňuje radost, bezstarostnost a chuť do života, které Viktorii chybí.

Starší sestru její žárlivost dožene až k rozhodnutí, že Kláru otráví pomalu působícím jedem. Největší prostor pro experimentování, zejména se světlem, ale také se zoomem nebo zpomaleným pohybem, Kučerovi poskytovaly právě sekvence horečnatého blouznění. Obraz je v těchto chvílích stejně deformovaný jako Klářin pohled na skutečnost.

Natáčení skončilo v listopadu 1971. Následovaly postsynchrony, obtížné kvůli dvojroli Janžurové. Produkce i postprodukce se protáhly a původní rozpočet byl překročen asi o 200 tisíc korun. Mohl to být jeden z důvodů, proč Herz po filmu dostal zákaz dalšího natáčení. Tím hlavním bylo ovšem podle režiséra stanovisko Ludvíka Tomana, který *Morgianu* po schvalovací projekci označil za sadomasochistický film. Herz jej přesvědčoval, že jde ve skutečnosti o film romantický, jak bylo původně domluveno. Marně. V následujících letech mohl režírovat jen na divadle a pro televizi.

Na Barrandově byla *Morgiana* podle zjištění Štěpána Hulíka řazena k největším uměleckým nezdarům roku 1972. Větší pochopení pro ni již tehdy měli v zahraničí. Kladné ohlasy ze strany sovětských filmařů, například scenáristy Nikolaje Figurovského, který ve *Svobodném slově* a *Záběru* mluvil o nejpovedenější adaptaci Grina, autora „tak oblíbeného u nás v Sovětském svazu“, nejspíš přispěly k tomu, že se film dostal do kin.

Strašidelná pohádka o dvou sestrách a jedné kočce byla nadto oceněna Zlatým Hugem, hlavní cenou mezinárodního filmového festivalu v Chicagu. Významně také později ovlivnila některé zahraniční filmaře, například Petera Stricklanda, který se

nijak netají, že z Herzova symetrického, a ano, v něčem zřejmě opravdu sadomasochistického skvostu čerpal při realizaci své studie dominance a submisivity *Pestrobarvec petrklíčový*.

Morgiana (Československo 1972), režie: Juraj Herz, scénář: Vladimír Bor, Juraj Herz, kamera: Jaroslav Kučera, hudba: Luboš Fišer, hrají: Iva Janžurová, Josef Abrahám, Nina Divíšková, Petr Čepek, Josef Somr, Jiří Kodet, Jiří Lír, Ivan Palúch, Zuzana Fišárková a další. Filmové studio Barrandov, 99 min.

Použitá literatura:

Aleš Fuchs, Kdo je Morgiana. Režisér Juraj Herz o svém novém filmu. *Kino 26*, 1971, č. 21, s. 2–3.

Jan Drbohlav, Juraj Herz, *Juraj Herz: Autopsie (pitva režiséra)*. Praha: Mladá fronta 2015.

Jana Klusáková, Sokolovo v přípravách. *Záběr 5*, 1972, č. 20, s. 6.

Štěpán Hulík, *Kinematografie zapomnění. Počátky normalizace ve Filmovém studiu Barrandov (1968–1973)*. Praha: Academia 2011.

Milena Nyklová, S Ivou Janžurovou o hrdinství, hereckém typu a jiných věcech..., *Záběr 5*, 1972, č. 10, s. 7.

Jana Marková, *Prvky hororu a pohádky ve filmové tvorbě Juraje Herze v období normalizace*. Bakalářská práce. Olomouc: Univerzita Palackého 2014.

Grzegorz Piotrowski, Stylizace reality podle Juraje Herze. *Film a doba 65*, 2019, č. 2, s. 70–77.